

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۳۸۰ / ۹ / ۲۰

مجلس شورای اسلامی ایران

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته فلسفه و کلام اسلامی

عنوان:

طرحی نو در بهره‌وری منطق

015281

استاد راهنما:

حضرت مستطاب آیه الله جناب آقای دکتر احمد بهشتی

استاد مشاور:

حجة الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر محمد مهدی گرجیان

نگارنده:

محمود منتظری مقدم

تابستان ۱۳۸۰

۳۸۷۷۷

صورت جلسه دفاع از پایان نامه تحصیلی

تاریخ: ۸۰/۷/۱۸

شماره: ۳۰۲/۸۰/۰۷

پیوست:

با تأییدات خداوند متعال و با استعانت از الطاف حضرت ولی عصر (عج) جلسه دفاع از پایان نامه خانم / آقای محمود منتظری مقدم دانشجوی رشته فلسفه و کلام گرایش ..... در مقطع کارشناسی ارشد تحت عنوان ..... طرحی نو در شبیره وری منطق ..... در تاریخ ۸۰/۷/۱۵ با حضور هیأت داوران مؤسسه آموزش عالی باقرالعلوم (ع) برگزار گردید. نظر هیأت داوران به شرح زیر اعلام می گردد:

قبول با امتیاز عالی نمره ۱۹,۵
 دفاع مجدد
 غیر قابل قبول

اعضای هیأت داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	امضا
۱) استاد راهنما	آیة الله دکتر احمد بهشتی	رتبه علمی	
۲) استاد مشاور (۱)	حجة الاسلام والمسلمین دکتر محمد مهدی گرجان	رتبه علمی	
۳) استاد مشاور (۲)			
۴) استاد ناظر	حجة الاسلام والمسلمین آقای عسکری سلیمان	رتبه علمی	
۵) نماینده شورای پژوهشی			
نام و امضای	نام و امضای		
مسئول امور پایان نامه ها	مسئول امور پایان نامه ها		
اینژی فر	اینژی فر		

توضیح: باتوجه به آیین نامه پایان نامه های مؤسسه امتیاز پایان نامه ها به شرح زیر مشخص می گردد.

الف) کارشناسی	ب) کارشناسی ارشد
۱- نمره ۱۸ الی ۲۰ عالی	۱- نمره ۱۸ الی ۲۰ عالی
۲- نمره ۱۶ الی ۱۷/۹۹ بسیار خوب	۲- نمره ۱۶ الی ۱۷/۹۹ بسیار خوب
۳- نمره ۱۴ الی ۱۵/۹۹ خوب	۳- نمره ۱۴ الی ۱۵/۹۹ خوب
۴- نمره ۱۰ الی ۱۳/۹۹ قابل قبول	۴- نمره ۱۲ الی ۱۳/۹۹ قابل قبول
۵- نمره کمتر از ۱۰ غیر قابل قبول	۵- نمره کمتر از ۱۲ غیر قابل قبول

۳۸۷۷۷

• محاسبه میانگین ارزشیابی اعضای هیأت داوران توسط نماینده شورای پژوهشی انجام می گیرد.

«فهرست مطالب»

مقدمه

۱	معرفی عنوان
۱	پیش فرض
۲	سؤال اصلی
۲	سؤال فرعی
۲	فرضیه
۳	مفاهیم
۴	منابع اصلی
۴	و سخن آخر سپاس

دییچه

۶	الف. رئوس ثمانية علم
۶	۱- سَمَت
۶	۲- مؤلف
۶	۳- غرض
۷	۴- منفعت
۷	۵- مرتبه علم
۸	۶- جنس علم

۸	۷- قسمت
۸	۸- روشهای تعلیم
۸	ب. رئوس ثمانیه دانش منطق
۸	۱- سمت منطق
۹	۲- مؤلف
	۳- تعریف منطق
۱۰	۴- غرض منطق
۱۰	۵- منفعت منطق
۱۳	۶- مرتبه منطق
۱۳	۷- موضوع منطق
۱۳	۸- جنس منطق علوم
۱۴	۹- ابواب منطق
۱۴	ج. نگاهی به منطق های جدید
۱۴	۱. منطق دیالکتیک
۱۵	۲. منطق پراگماتیسم (Pragmatisme)
۱۶	۳. منطق ریاضی
۱۷	سیر پیدایش و تدوین منطق ریاضی

طرحی نو در بهروری منطق

بخش اول: مقدمات

۲۲	هدف کلی
۲۳	درس اول: چرایی، تعریف و موضوع منطق
۲۴	چرایی منطق
۲۵	تعریف علم منطق
۲۷	موضوع علم منطق

۳۳	درس دوم: سِمَت و تقسیم منطق
۳۴	سِمَت منطق
۳۵	منطق صورت و ماده
۳۶	مباحث منطق
۳۶	تصور و تصدیق
۳۷	ارتباط منطق با سایر علوم
۴۵	درس سوم: تاریخچه علم منطق
۴۶	تاریخچه علم منطق
۵۰	مؤلف منطق
۵۰	طبقه‌بندی آموزشی کتاب‌های منطقی

بخش دوم: تصورات

۶۰	هدف کلی
۶۱	درس چهارم: منطق و بحث الفاظ
۶۱	اهداف کلی
۶۱	اهداف رفتاری
۶۲	علم منطق و احکام لفظ
۶۳	دلالت و اقسام آن
۶۵	اقسام لفظ
۷۲	درس پنجم: نسبت‌های چهارگانه
۷۳	مفهوم و مصداق
۷۳	مفهوم
۷۳	مصداق
۷۴	مفهوم کلی و مفهوم جزئی
۷۵	جزئی حقیقی و جزئی اضافی
۷۵	نسبت‌های چهارگانه بین دو مفهوم کلی

۸۲	درس ششم: کلیات و اقسام آن
۸۳	کلیات خمسسه
۸۳	کلی ذاتی و کلی عرضی
۸۴	تمایز کلی ذاتی از کلی عرضی
۸۵	اقسام کلی ذاتی و کلی عرضی
۹۲	درس هفتم: سلسله ترتب کلیات و تقسیمات دیگر آن
۹۳	سلسله ترتب کلیات
۹۳	سلسله مراتب اجناس
۹۴	سلسله مراتب انواع
۹۵	اقسام فصل
۹۶	نسبت فصل با جنس و نوع
۹۶	تقسیماتی دیگر برای کلی عرضی
۱۰۲	درس هشتم: تعریف
۱۰۳	رسالت منطقی در بحث تعریف
۱۰۳	معنای تعریف
۱۰۵	غرض از تعریف
۱۰۵	قواعد و ضوابط منطقی تعریف
۱۰۷	خطاهای رایج در تعریف
۱۱۳	درس نهم: اقسام تعریف، تقسیم و قواعد آن
۱۱۴	اقسام تعریف
۱۱۴	حد تام و حد ناقص
۱۱۵	رسم تام و ناقص
۱۱۶	گونه‌هایی از رسم ناقص
۱۱۸	محدودیت تعریف
۱۱۸	تقسیم و قواعد آن
۱۱۸	قواعد تقسیم

۱۱۹	انواع تقسیم
۱۲۰	روش‌های تقسیم منطقی

بخش سوم: تصدیقات

۱۲۸	اهداف کلی
۱۲۹	درس دهم: قضیه و اقسام آن
۱۳۰	تعریف قضیه
۱۳۲	صورت قضیه، ماده قضیه
۱۳۲	اقسام قضیه
۱۳۳	تقسیم قضایا به موجب و سالبه
۱۳۴	تقسیمات قضیهٔ حملی
۱۳۴	۱. شخصیّه، طبیعیّه، مهمله و محصوره
۱۳۵	۲. معدوله و محصله
۱۳۶	۳. موجّه و مطلقه
۱۳۷	اقسام قضایای موجّه
۱۳۸	۴. تقسیم قضیهٔ حملیهٔ موجب به ذهنیه، خارجیه و حقیقیّه
۱۴۴	درس یازدهم: حمل و اقسام آن
۱۴۵	اقسام حمل
۱۴۵	۱. حمل طبیعی و وضعی
۱۴۵	۲. حمل موافات و اشتقاق
۱۴۶	۴. حمل اولی ذاتی و شایع صناعی
۱۴۶	تقسیمات قضیهٔ شرطی
۱۴۷	۱. قضیهٔ شرطی متصل و منفصل
۱۴۸	۲. شخصیّه، مهمله و محصوره
۱۴۹	۳. تقسیم قضیهٔ شرطی متصل به لزومیّه و اتفاقیّه
۱۵۰	۴. تقسیم قضیهٔ شرطی منفصل به حقیقی، مانعة الجمع و مانعة الخلو

۱۵۰	۵. تقسیم قضیه شرطی منفصل به اتّفاقی و عنادی
۱۵۱	تبدیل قضیه حملی و شرطی به یکدیگر
۱۵۱	قضایای محرّف
۱۵۳	ملاک صدق و کذب قضیه شرطی
۱۵۳	الف) شرایط صدق قضیه شرطی متّصل
۱۵۴	ب) شرایط صدق قضیه شرطی منفصل
۱۶۰	درس دوازدهم: استدلال مباشر و اقسام آن
۱۶۱	استدلال مباشر (بی واسطه)
۱۶۷	خطاهای رایج در استدلال مباشر
۱۷۲	ج) سعدی نویسنده گلستان است. د) هر مثلثی سه ضلعی است.
۱۷۴	درس سیزدهم: استدلال غیر مباشر
۱۷۵	قلمرو تفکر
۱۷۵	۱. استقرا
۱۷۵	الف) استقرای تام
۱۷۶	ب) استقرای ناقص
۱۷۶	۲. تمثیل
۱۷۷	۳. قیاس
۱۷۹	اقسام حجّت
۱۸۱	ضرب‌های شانزده‌گانه هریک از اشکال
۱۸۲	ضوابط منطقی قیاس اقترانی
۱۸۴	خطاهای رایج در شرایط عمومی قیاس
۱۹۱	درس چهاردهم: اشکال قیاس اقترانی و شرایط آن
۱۹۲	شرایط اختصاصی اشکال
۱۹۷	قانون استنتاج
۲۰۵	درس پانزدهم: قیاس استثنایی و اقسام آن
۲۰۶	تعریف قیاس استثنایی

۲۰۶	شرایط عمومی قیاس استثنایی
۲۰۶	اقسام قیاس استثنایی
۲۰۷	استنتاج در قیاس استثنایی اتصالی
۲۰۸	شرایط اختصاصی قیاس استثنایی اتصالی
۲۰۸	قیاس استثنایی اتصالی مرخم
۲۰۹	قیاس استثنایی انفصالی
۲۰۹	استنتاج در قیاس استثنایی انفصالی
۲۱۱	قیاس مرکب
۲۱۱	قیاس خلف
۲۱۲	قیاس محرّف

بخش چهارم: صناعات خمس

۲۲۲	هدف کلی
۲۲۳	درس شانزدهم: صناعات خمس و مبادی استدلال
۲۲۴	صناعات خمس
۲۲۴	مبادی و مقدمات استدلال
۲۲۵	۱. یقینیات
۲۲۵	الف) اولیات
۲۲۵	ب) مشاهدات (محسوسات)
۲۲۶	ج) مجزّبات
۲۲۶	د) حدسیات
۲۲۶	هـ) متواترات
۲۲۷	و) فطریات
۲۲۷	۲. مظنونات
۲۲۷	۳. مشهورات
۲۲۸	۴. وهمیات

۲۲۹	.....	۵. مسلمات
۲۲۹	.....	۶. مقبولات
۲۳۰	.....	۷. مشبهات
۲۳۰	.....	۸. مخيلات
۲۳۵	.....	درس هفدهم: برهان
۲۳۶	.....	حصر عقلي صناعات
۲۳۶	.....	۱. تعريف برهان
۲۳۶	.....	اقسام برهان
۲۳۶	.....	۱. برهان لَمِّي
۲۳۷	.....	۲. برهان اَنِّي
۲۳۸	.....	شرايط مقدمات برهان
۲۳۹	.....	ارزش و اهميت برهان
۲۳۹	.....	فايده برهان
۲۴۵	.....	درس هجدهم: جدل، خطابه و شعر
۲۴۶	.....	جدل
۲۴۶	.....	ضرورت فراگيري جدل
۲۴۶	.....	تعريف جدل
۲۴۷	.....	مقايسه جدل با برهان
۲۴۷	.....	اصطلاحات جدل
۲۴۷	.....	سائل و مُجيب
۲۴۸	.....	مبادي جدل
۲۴۸	.....	ادوات جدل
۲۴۹	.....	آداب جدل
۲۴۹	.....	خطابه
۲۴۹	.....	نياز به صناعت خطابه
۲۵۰	.....	تعريف خطابه

۲۵۰	اجزای خطابه
۲۵۱	آداب خطابه
۲۵۲	صورت تألیف خطابه
۲۵۲	مقایسه خطابه با جدل
۲۵۳	شعر
۲۵۳	تعریف شعر
۲۵۴	جایگاه شعر در منطق
۲۵۴	فواید شعر
۲۶۱	درس نوزدهم: مغالطه (۱)
۲۶۲	مغالطه
۲۶۴	تعریف مغالطه
۲۶۴	اغراض مغالطه
۲۶۵	فایده مغالطه
۲۶۵	اجزای مغالطه
۲۶۷	موضوع و مواد صناعت مغالطه
۲۷۳	درس بیستم: مغالطه (۲)
۲۷۴	انواع مغالطه
۲۷۴	الف) مغالطه لفظی
۲۷۴	۱. مغالطه‌های لفظی در الفاظ مفرد:
۲۷۴	۲. مغالطه‌های لفظی در الفاظ مرکب:
۲۷۴	۱. مغالطه اشتراک اسم
۲۷۵	۲. مغالطه اشتراک هیأت
۲۷۶	۳. مغالطه در اعراب و اعجام
۲۷۷	۴. مغالطه ممارات
۲۷۷	۵. مغالطه ترکیب مفصل
۲۷۸	۶. مغالطه تفصیل مرکب

۲۷۸	.....	ب) مغالطه معنوی
۲۷۸	.....	۱. مغالطه ایهام انعکاس
۲۷۹	.....	۲. مغالطه عروض (اخذ غیر ذاتی به جای ذاتی)
۲۷۹	.....	۳. مغالطه سوء اعتبار حمل
۲۸۰	.....	۴. مغالطه جمع چند مسأله در یک مسأله
۲۸۰	.....	۵. مغالطه سوء تألیف
۲۸۰	.....	۶. مغالطه مصادره به مطلوب
۲۸۰	.....	۷. مغالطه قرار دادن غیر علت به جای علت
۲۸۱	.....	مغالطه

پیوست‌ها

۲۹۱	.....	پیوست یکم: فرهنگ اصطلاحات منطقی
۳۰۹	.....	پیوست دوم: واژه‌نامه منطقی انگلیسی - فارسی
۳۲۰	.....	پیوست سوم: چگونگی اکتساب حد و رسم
۳۳۰	.....	پیوست چهارم: عکس نقیض
۳۳۳	.....	فهرست منابع و مآخذ

مقدمه

معرفی عنوان

عنوان رساله حاضر «طرحی نو در بهره‌وری منطق» است. منظور از «طرح» ارائه مجموعه‌ای نظام‌مند از آموزه‌های منطقی است به نحوی که فراگیری هر بخش از علم مقدمه فراگیری قسمت دیگر آن باشد.

نو بودن این دفتر از جهات چندی می‌باشد که برخی از آنها عبارت است از:

- الف. پیرایش منطق از مطالبی که در جلوگیری فکر از خطا به طور مستقیم نقشی ندارند.
  - ب. عرضه مطالب منطقی در قالب طرحی درختی به نحوی که نتیجه طبیعی آن، ارائه مبانی گزاره‌ها و توسعه آموزه‌های این دفتر باشد.
  - ج. گزارش کامل مباحث منطقی در حجمی مناسب با دو واحد درسی.
  - د. رویکرد کاربردی به منطق بدون انقطاع فرهنگی از آثار منطقی پیشینیان و بزرگان این دانش.
  - هـ. به کارگیری روشهایی برای بالا بردن میزان مهارت منطقی دانش‌پژوهان.
- «بهره‌وری» دارای دو مؤلفه عمده کارایی و اثربخشی است. میزان اثربخشی آموزش منطق از حیث قواعد، ارائه قانون مصونیت آور است و میزان کارایی آن از جهت انتقال و یادگیری کاربردی است.
- با توجه به آنچه بیان شد، رساله «طرحی نو در بهره‌وری منطق» تلاشی است نظام‌مند برای ارائه و ابرام آموزه‌های منطقی با رویکردی کاربردی به منظور تقویت کارایی و اثربخشی دانش منطق.

پیش فرض

دانش منطق اساساً بر چند پیش فرض معرفت شناختی استوار است.

۱. حصول علم ممکن است.
  ۲. حداقل بعضی از معلومات بشر از راه فکر بدست می‌آیند به عبارت دیگر همه معلومات، بدیهی نیستند چرا که انسان از تعلیم یا فکر مستغنی نیست و دست کم برخی از علوم را از ره فکر بدست می‌آورد.
- اما آیا همه معلومات ما از راه فکر دست یافتنی است و راه دیگری برای رسیدن به مجهولات

وجود ندارد؟

پاسخ سؤال مذکور این است که باید راه دیگری وجود داشته باشد وگرنه لازم می‌آید از راه فکر به هیچ علمی دست نیابیم زیرا اگر علم به «الف» متوقف بر علم به «ب» باشد و علم به «ب» مبتنی بر علم به «ج» باشد و... لازم می‌آید علم به «الف» بر خودش به یک یا چند واسطه متوقف باشد. بنابراین باید پیش فرض سومی را هم قبول کرد:

۳. بعضی از علوم بدیهی‌اند و پایه علوم دیگر و بعضی دیگر نظری‌اند. پس علم به بدیهی و نظری تقسیم می‌شود.

البته روشن است که علمی که به عنوان پیش فرض منطق مطرح می‌شود علم حصولی است که در آن ذهن به واقعیت معلوم عالم نیست بلکه به صورت و نمودی از معلوم آگاه است و همین علم مقسم تصور و تصدیق واقع می‌شود نه علم حضوری که در آن نفس به واقعیت معلوم و نه به نمودی از آن عالم است.

رساله حاضر که طرحی نو در بهره‌وری منطق را عنوان خود قرار داده علاوه بر آنچه ذکر شد بر پیش فرضهای دیگری نیز استوار است:

۱. می‌توان با ارائه‌ی روشی جلو خطای ذهن در جریان تفکر را سد کرد.
۲. صرف دانستن منطق لزوماً به مصونیت ذهن از خطا در تفکر نمی‌انجامد بلکه مهارت منطقی یا توانایی فرد در اعمال قواعد منطقی در موارد عینی اندیشه نیز لازم است.

سؤال اصلی

۱. چرا علی‌رغم آموزش منطق توانایی رعایت دقیق و به کارگیری سریع قواعد منطقی به دست نمی‌آید.
۲. چرا در برنامه‌های آموزش منطق آن را به صورت کاربردی به گونه‌ای که در همه موارد عینی اندیشه در عرصه‌های مختلف حیات علمی و عملی کارا و اثربخش باشد ارایه نمی‌کنند؟

سؤال فرعی

- در خلال این رساله به سؤال‌های دیگری نیز پاسخ داده می‌شود
۱. آیا دانش منطق روش کاربردی برای جلوگیری از خطای اندیشه ارائه می‌کند؟
  ۲. راه صحیح دسترسی به چیستی اشیاء کدام است؟
  ۳. ضوابط منطقی حاکم بر استنتاج‌هایی که در ذهن انسان پدید می‌آید چیست؟
  ۴. آیا با فراگیری قوانین کلی اندیشه، توانایی به کار بردن آنها در استدلال‌های معتبر منطقی تامین می‌شود؟

فرضیه

در این رساله نگارنده با ارائه تحریری نو در بهره‌وری منطق از طریق عرضه یک مدل آموزشی به دنبال بررسی درستی یا نادرستی انگاره زیر است:

با روی‌کرد کاربردی به منطق ارسطویی یا صوری و پیرایش از مباحثی که ماهیتاً «جنبه روشی» ندارند و نیز بهره‌گیری از فناوری آموزشی در فرایند یادگیری نه تنها می‌توان از این دانش برای جلوگیری از خطای ذهن در موارد عینی تفکر مدد جست و به کمک آن بسیاری از خطاهای اندیشه‌ای بشر در قلمرو صورت و چینش معلومات در حوزه تعریف و استدلال را مصونیت بخشید بلکه می‌توان با ارایه یک مدل آموزشی دانش منطق را به صورت کاربردی به گونه‌ای که در همه موارد اندیشه در عرصه‌های مختلف حیات علمی و عملی کارآ و اثربخش کرد.

مفاهیم

مفهوم به معنای برآیندی از چند متغیر است که در جای جای یک علم به کار می‌رود. معرّف، حجت، منطق صورت، منطق ماده اصطلاحات و مفاهیم اساسی به کار رفته در این تحقیق است.

سازماندهی مطالب

✧ رساله حاضر در چند بخش سازماندهی شده است:

بخش اول با عنوان مقدمات به معرفی چستی منطق پرداخته است. هدف کلی از آوردن این بخش آشنایی با اموری است که دانستن آنها موجب زیادت بصیرت در فراگیری علم منطق می‌شود. بخش دوم منطق تصورات است. هدف کلی از عرضه این بخش فراگیری «روش درست تعریف» است. آگاهی از مباحث مقدماتی تعریف، شناخت تعریف و اقسام و شرایط آن و نیز آشنایی با تقسیم و قواعد آن برای دستیابی به هدف مذکور ضروری و لازم است.

بخش سوم با عنوان منطق تصدیقات به منظور تبیین روش درست استدلال و استنتاج تنظیم شده است. آگاهی از مباحث مقدماتی استدلال، شناخت استدلال، اقسام و شرایط آن، آشنایی با ضوابط منطقی حاکم بر استنتاج، فراگیری قوانین کلی اندیشه و کاربرد آنها در استدلال‌های معتبر منطقی در این بخش منظور بوده است

بخش چهارم با عنوان صناعات خمس به بررسی ماده استدلال پرداخته است. فراگیری روش درست سامان دهی ماده استدلال از طریق آشنایی با مواد آن و فراگیری فن برهان، جدل، خطابه، شعر و مغالطه هدف این بخش بوده است. ✧

در ضمن ارائه مدل کاربردی آموزش منطق به منظور نشان دادن ظرفیت‌های بسیار گسترده